

جامعه‌شناسی فساد سازمانی

دکتر علی اصغر فیروزجائیان

(عضو هیأت علمی دانشگاه مازندران)

www.ketab.ir

جامعه‌شناسان

روشن‌نشان

سرشناسه: فیروزجانیان، علی اصغر- ۱۳۵۴
عنوان و نام پدیدآور: جامعه‌شناسی فساد سازمانی
تألیف: علی اصغر فیروزجانیان

مشخصات نشر: جامعه‌شناسان و روش‌شناسان
مشخصات ظاهری: ۱۸۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۴۳۹-۶۰-۲

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه

موضوع: سازمان‌های دولتی - فساد
موضوع: Administrative agencies - Corrupt practice

رده‌بندی کنگره: JF۱۵۲۵

رده‌بندی دیویی: ۳۵۳/۴۶

شماره کتابشناسی ملی: ۸۷۶۵۴۱۹

با همکاری انتشارات جامعه‌شناسان

جامعه‌شناسان

روش‌شناسان

جامعه‌شناسی فساد سازمانی

علی اصغر فیروزجانیان

چاپ اول: ۱۴۰۱ تهران/ تعداد ۱۰۰ نسخه

قیمت: ۶۶۰۰۰ تومان/ چاپ و صحافی: چاپار

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۴۳۹-۶۰-۲

همه حقوق چاپ نشر برای ناشر محفوظ است.

حروفچینی، نمونه‌خوانی و صفحه‌آرایی: جامعه‌شناسان و روش‌شناسان
ویراستاری: گروه ویراستاری انتشارات جامعه‌شناسان و روش‌شناسان

فروشگاه و نمایشگاه مرکزی:

تهران، خیابان انقلاب، رویروی درب اصلی

دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، پلاک ۲۲۸

کتاب‌فروشی جامعه‌شناسان

تلفن: ۶۶۰۰۰۵۱

تلفن دفتر نشر: ۶۶۹۶۹۶۲۰

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸
است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف (ناشر) نشر یا
پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

WWW.JAMEESHENASAN.COM
Email: RaveshP20@gmail.com
Email: sociologists15@gmail.com

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۷	 فصل اول: کلیات
۱۷	 مقدمه
۱۷	 تعریف فساد
۲۰	 ویژگی‌های فساد
۲۲	 فساد و مفاهیم مرتبط
۲۳	 ۱. فساد و تخلف
۲۳	 ۲. فساد و رانت
۲۴	 ۳. فساد و جرائم یقه سفیدان
۲۵	 انواع فساد
۲۸	 اشکال عمده فساد
۲۸	 ۱. رشوه
۳۰	 ۲. اختلاس
۳۰	 ۳. کلاهبرداری
۳۱	 ۴. اخاذی
۳۱	 ۵. خویشتاوندگاری
۳۲	 ۶. سوءاستفاده از اختیارات
۳۳	 ۷. سهم‌های غیر قانونی
۳۴	 پیامدهای فساد
۳۴	 الف: هزینه‌های مستقیم
۳۵	 ب- هزینه‌های غیر مستقیم
۳۶	 جامعه‌شناسی فساد
۳۹	 فصل دوم: تاریخچه فساد
۳۹	 مقدمه

۳۹.....	فساد.....
۴۰.....	فساد از عهد باستان تا دوران پیشامدرن.....
۴۴.....	فساد در دوران مدرن.....
۴۷.....	فصل سوم: تحلیل تطبیقی فساد.....
۴۷.....	مقدمه.....
۴۸.....	فساد در کشورهای توسعه‌یافته.....
۵۲.....	فساد در کشورهای کمونیستی.....
۵۵.....	فساد در کشورهای توسعه‌نیافته.....
۵۸.....	فساد در کشورهای در حال توسعه.....
۶۱.....	دلایل فساد در کشورهای در حال توسعه.....
۶۲.....	تأثیرات فساد در کشورهای در حال توسعه.....
۶۲.....	الف: تأثیرات مثبت فساد.....
۶۳.....	ب: هزینه‌های فساد.....
۶۵.....	فصل چهارم نظریه‌های فساد.....
۶۵.....	مقدمه.....
۶۷.....	تحلیل روان‌شناختی فساد.....
۶۸.....	شخصیت و فساد.....
۷۰.....	فرآیندهای روان‌شناختی در فساد سازمانی.....
۷۲.....	تحلیل اقتصادی فساد.....
۷۳.....	مدل رئیس - کارمند - مشتری (PAC).....
۷۴.....	نظریه روند اصلی اقتصاد فساد.....
۷۵.....	نظریه دولت کلیتوکراتیک.....
۷۶.....	نظریه اقتصاد نهادی فساد.....
۷۷.....	تحلیل سیاسی فساد.....
۷۹.....	نوسازی نامتوازن.....
۸۰.....	نظام‌های سیاسی و فساد.....
۸۳.....	نظریه فساد بازتوزیعی و استخرچی.....
۸۵.....	تحلیل اجتماعی فساد.....
۸۷.....	بوروکراسی و فساد.....
۸۹.....	شبکه اجتماعی و فساد.....
۹۲.....	تحلیل نظری شبکه‌های فساد.....

۹۲.....	مارک گرانووتر.....
۹۳.....	دلاپورتا و ونوچی.....
۹۵.....	جمع‌بندی.....
۹۶.....	نهادگرایی و فساد.....
۹۸.....	موقعیت ایجاد کننده فساد.....
۱۰۰.....	فرهنگ و فساد.....
۱۰۳.....	تحلیل چند سطحی فساد.....
۱۰۷.....	فصل پنجم: روش‌های مطالعه فساد.....
۱۰۷.....	مقدمه.....
۱۰۸.....	سنجش فساد: افسانه‌ها و واقعیت‌ها.....
۱۱۰.....	روش‌های مطالعه فساد.....
۱۱۱.....	الف) روش‌های کمی مطالعه فساد.....
۱۱۱.....	۱. پیمایش.....
۱۱۴.....	۲. تحلیل ثانویه.....
۱۱۵.....	۳. آزمایش.....
۱۱۸.....	ب) روش‌های کیفی مطالعه فساد.....
۱۱۹.....	۱- مشاهده.....
۱۲۰.....	۲- مصاحبه.....
۱۲۱.....	۳- بحث‌های گروهی.....
۱۲۲.....	۴- تحلیل اسنادی.....
۱۲۴.....	۵- مردم‌نگاری.....
۱۲۵.....	۶- روش تطبیقی.....
۱۲۹.....	ج) کثرت‌گرایی روش شناختی در مطالعه فساد.....
۱۳۳.....	فصل ششم: ارزیابی و مدل سازی فساد.....
۱۳۳.....	مقدمه.....
۱۳۴.....	مراحل ارزیابی فساد.....
۱۳۶.....	شاخص سنجش فساد.....
۱۴۰.....	ارزیابی کمی فساد در سطح خرد.....
۱۴۳.....	شاخص رشوه‌دهندگان.....
۱۴۴.....	برآورد فساد در بازار.....
۱۴۵.....	مدل سازی فساد.....

۱۵۱	فصل هفتم: استراتژی‌های مبارزه با فساد
۱۵۱	مقدمه
۱۵۲	پیش شرط‌های استراتژی‌های مبارزه با فساد
۱۵۳	مبارزه با فساد در سطح شرکت‌ها
۱۵۶	استراتژی‌های دولت در مبارزه با فساد
۱۵۷	الف: محدود کردن اختیارات
۱۵۷	۱- خصوصی سازی
۱۵۸	۲- آزاد منشی
۱۵۸	۳- تسهیل رقابت
۱۵۸	ب: بهبود مسئولیت‌پذیری
۱۵۸	۱- آزادی ثبت اطلاعات
۱۵۹	۲- شفافیت مالی
۱۵۹	۳- فرایند بودجه رایگان
۱۵۹	۴- سیستم مالی و حسابداری جدید
۱۵۹	۵- ایجاد بخشی به نام بازرسی کل یا اداره مبارزه با فساد
۱۶۰	تجربه خاص برخی کشورها
۱۶۱	۱- علل فساد
۱۶۱	۲- زمینه‌های کنترل فساد
۱۶۳	مبارزه با فساد در سطح بین‌الملل
۱۶۵	تدوین یک استراتژی فراگیر مبارزه با فساد
۱۶۵	مرحله اول - بررسی محیط بیرونی:
۱۶۵	محیط سیاسی
۱۶۵	محیط اقتصادی
۱۶۶	محیط اجتماعی
۱۶۶	محیط حقوقی
۱۶۶	مرحله دوم - بررسی محیط داخلی
۱۶۶	۱. نظام
۱۶۶	۲. کارکنان
۱۶۷	۳. مهارت
۱۶۷	۴. ساختار
۱۶۷	۵. سبک
۱۶۷	۶. راهبرد
۱۶۷	۷. ارزش‌های مشترک
۱۶۷	مرحله سوم - شناسایی موانع اصلی:
۱۶۸	مرحله چهارم - تنظیم استراتژی و طرح‌های هدفمند:

مقدمه

امروزه فساد سازمانی به چالش جدی بسیاری از جوامع در مسیر توسعه بدل شده است. هرچند فساد دارای پیشینه تاریخی طولانی است اما تنوع و گستره فساد در دهه‌های اخیر قابل قیاس با سده‌های قبل نیست. چرا که در سده‌های گذشته سازماندهی و شیوه انجام امور از پیچیدگی و گستردگی زمان حال برخوردار نبوده و امور با اشکال ساده‌تری توسط مامورین دولتی انجام می‌شد. طبعاً در آن شرایط شناخت و کنترل فساد نیز آسان‌تر صورت می‌گرفت. اما امروز با پیچیده‌تر شدن سازماندهی و شیوه‌های انجام امور و فعالیت سازمان‌ها با اهداف و اندازه‌های مختلف موجب شد تا شاهد شیوع انواعی از آسیب‌های سازمانی از جمله فساد اداری باشیم.

در فساد سازمانی سوءاستفاده از اختیارات به نفع شخصی در اشکال مختلف آن اتفاق می‌افتد. بررسی‌ها و گزارش سازمان‌های بین‌المللی نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر فساد به نسبت در کشورهای مختلف جهان در حال رشد می‌باشد. هرچند این روند در کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه بسیار بیشتر از کشورهای توسعه یافته می‌باشد اما همچنان گزارشی از فسادهای عمدتاً سیستمیک در کشورهای توسعه یافته نیز گزارش می‌شود. به نظر بیشاب و هیدوسکی (۲۰۰۹) چهار روند در جهان موجب افزایش سطح مخاطرات فساد در دهه‌های اخیر شده است. اول، جهانی شدن تجارت را بخصوص در کشورهای جهان سوم که تامین کننده منابع و همچنین بازار فروش محصولات شرکت‌ها هستند در معرض فساد و کلاهبرداری قرار می‌دهد. پرداخت رشوه به مامورین دولتی توسط شرکت‌ها جهت دستکاری در نظر کارشناسی در رابطه با پایین بودن کیفیت محصولات یکی از نمونه‌های فساد در سطح بین‌الملل است. دوم، رکود اقتصادی و عدم قطعیت در فعالیت‌های اقتصادی که ناشی از روند فعلی جهانی شدن است افراد را بیشتر وادار می‌کند تا به فساد روی آورند. در واقع فشارهای اقتصادی تعداد و سطح کلاهبرداری را جهت رسیدن به اهداف اقتصادی افراد و شرکت‌ها افزایش می‌دهد. سوم، برخلاف انتظار وجود تکنولوژی اطلاعات خطر کلاهبرداری و فعالیت مجرمانه را افزایش می‌دهد. اتصالات شبکه‌ای شرکت‌ها در اینترنت آنها را در برابر حملات مفسدانه مصون نمی‌سازد. هم چنین، افزایش انتقال اطلاعات شخصی و قوانین پیچیده‌ای که حفاظت از اطلاعات شخصی را دشوار ساخته، اتصال با پیوندهای فزاینده بین شرکت‌های جهانی، چالش‌های جدیدی را در برابر مدیریت و مقابله با خطر کلاهبرداری ایجاد می‌کند. چهارم، بسیاری از شرکت‌ها و ادارات هنوز به تکنیک‌های گذشته برای مبارزه علیه سبک‌های جدید کلاهبرداری و فساد وابسته هستند در واقع نوعی شکاف کنترل فساد در شرکت‌هایی که برنامه‌های موفق ضد فساد دارند و آنهایی که فاقد این برنامه‌ها هستند، وجود دارد.

آنچه که در مطالعات فساد آشکار است پذیرش و قبول حضور فساد در همه کشورها می‌باشد. امروزه هیچ کشوری در دنیا وجود ندارد که اندازه‌ای از فساد سازمانی در آنها گزارش نشود. بر همین اساس دولت‌ها و

شرکت‌ها برنامه‌ها و استراتژی‌های مبارزه با فساد را در دستور کار فعالیت‌های سازمانی قرار می‌دهند. حتی کشورهای نوردیک (واقع در اروپای شمالی) که درگیر کمترین میزان فساد سازمانی‌اند با شناسایی بخش‌هایی که در آنها فساد رخ می‌دهد درصدد مبارزه با فساد برآمدند. در همین راستا ساده‌ترین و مهم‌ترین استراتژی مبارزه با فساد چالش شفافیت می‌باشد. شفافیت فعالیت‌های اقتصادی و مالی توسط همه کشورهای موفق در زمینه مبارزه با فساد اجرایی شده است. چالشی که هنوز بسیاری از کشورها در اجرای کامل برنامه‌های آن موفق عمل نکرده‌اند. عدم شفافیت موجب پنهان‌سازی و تعمیق مبادلات مفسدانه در سطوح مختلف می‌گردد.

در بحث از دلایل و زمینه‌های فساد سازمانی می‌توان به عوامل مختلفی اشاره داشت. طبعاً فساد در بسترهای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی مشخصی رخ می‌دهد. بر همین اساس در مطالعات فساد شاهد حضور رشته‌های مختلفی از جمله مدیریت، علوم سیاسی، اقتصاد و جامعه‌شناسی می‌باشیم. حتی در سال‌های اخیر شاهد حضور روان‌شناسی در علت‌شناسی فساد تحت عنوان روان‌شناسی فساد می‌باشیم. هر کدام از این رشته‌ها بر عوامل مشخصی در ایجاد فساد تأکید دارند. درعین حال فساد به لحاظ تحلیلی مسأله‌ای چند سطحی است و در مطالعه فساد لازم است به عوامل از سطوح مختلف توجه کرد.

جامعه‌شناسی فساد سازمانی زیر شاخه‌ای از جامعه‌شناسی سازمان‌ها است که در آن فساد به مثابه مهم‌ترین آسیب سازمانی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در جامعه‌شناسی فساد سازمانی، فساد به عنوان کنشی اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. کنشی که در فرایندی اجتماعی میان طرف‌های عمل مفسدانه رخ می‌دهد. در این حوزه از جامعه‌شناسی با تأکید بر سازمان، انواع و ابعاد فساد، فرایند شکل‌گیری فساد، روش‌های مطالعه، سنجش و استراتژی‌های مبارزه با فساد اداری مورد بحث قرار می‌گیرد.

کتاب پیش رو حاصل سال‌ها تدریس درس جامعه‌شناسی سازمان‌ها و بخصوص درس فساد سازمانی در دوره دکترای جامعه‌شناسی در دانشگاه مازندران می‌باشد. از این‌رو در اینجا از همه دانشجویان بخصوص دانشجویان دوره دکترای جامعه‌شناسی که در خوانش و نقد سازنده در جهت بهتر شدن متن کتاب نویسنده را همراهی کرده‌اند تقدیر و تشکر می‌کنم. این کتاب به عنوان کتاب درسی دانشگاهی در هفت فصل آماده شده است:

فصل اول با عنوان کلیات به بررسی مفهومی فساد و ابعاد آن می‌پردازد. در این بخش به بحث جامعه‌شناسی فساد نیز اشاره می‌شود.

فصل دوم نیز به ارائه تحلیل تاریخی در زمینه فساد می‌پردازیم. در این بخش وضعیت فساد از دوره باستان تا دوره مدرن مورد کنکاش قرار می‌گیرد.

فصل سوم با تأکید بر اینکه فساد در همه جوامع در دوران کنونی حضور دارد به ارائه تطبیقی از فساد در میان جوامع مختلف می‌پردازد. مقایسه بین کشور در زمینه میزان و نوع فساد هدف این بخش می‌باشد.

فصل چهارم به نظریه‌های فساد اشاره دارد. هرچند فساد مسأله‌ای پیچیده و چند عاملی در وقوع می‌باشد اما تلاش شد در این فصل با تأکید بر دلایل مختلف، تحلیل‌های روان‌شناختی، اجتماعی-فرهنگی، سیاسی و اقتصادی از فساد ارائه شود.

فصل پنجم به روش‌های مطالعه فساد می‌پردازد. روش مطالعه فساد با تاکید بر روش‌های کمی و کیفی در این فصل مورد بررسی قرار می‌گیرد. در نهایت با توجه به پیچیده بودن مفهوم فساد به ارائه بحث کثرت گرانی روش شناختی در مطالعه فساد اشاره می‌شود.

فصل ششم به ارزیابی و سنجش فساد می‌پردازد. معیارها و روشهای مختلفی برای ارزیابی میزان فساد در هر سازمان وجود دارد که در این بخش به آن می‌پردازیم.

فصل هفتم به بررسی استراتژی‌های مبارزه با فساد در بخش‌های مختلف شرکتی، دولتی و سطح بین‌الملل می‌پردازد. همچنین در این بخش مدلی تطبیقی در زمینه مبارزه با فساد ارائه می‌شود.

در پایان از همه کسانی که در چاپ و انتشار این کتاب نویسنده را یاری رسانده‌اند. بخصوص دست‌اندرکاران انتشارات جامعه‌شناسان تشکر و قدردانی می‌نمایم، امیدوارم انتشار این کتاب در جهت ارتقای دانشی و بینشی همه کسانی که در حوزه فساد سازمانی به مطالعه و تحقیق می‌پردازند مفید باشد.

علی اصغر فیروزجانیان

عضو هیات علمی دانشگاه مازندران